

Unapređenje Programa praktične obuke i osposobljavanja studenata prava i pripravnika

Pripremio: Tomislav Čavić, Centar za edukaciju sudija i javnih tužilaca u Republici Srpskoj

Centar za edukaciju sudija i javnih tužilaca u Republici Srpskoj (CEST RS), zajedno s Centrom za edukaciju sudija i tužilaca Federacije Bosne i Hercegovine (CEST FBiH), od početka 2020. godine je učestvovao u radu stručnog panela pod nazivom „Unapređenje Programa praktičnog učenja i osposobljavanja studenata prava i pripravnika“, koji je organizovao Nacionalni centar za državne sudove (NCSC) u okviru implementacije projekta „*Student Law Practicum (SLP)*“ u Bosni i Hercegovini, a koji podržava Kancelarija za borbu protiv međunarodne trgovine drogom i provođenje zakona Ministarstva vanjskih poslova Sjedinjenih Američkih Država. Ovaj Projekat ima za cilj jačanje praktičnog znanja i prakse na pravnim fakultetima u BiH, kako bi se studentima omogućilo učenje zasnovano na interaktivnim i praktičnim metodama učenja, a pored aktivnosti koje se odnose na rad sa studentima, Projekat provodi i aktivnosti s ciljem unapređenja programa praktičnog učenja dipl. pravnika – pripravnika u sudovima, tužilaštvima i advokaturi.

U sastavu Panela, pored predstavnika CEST-a RS-a i CEST-a FBiH, kao nacionalnih ustanova koje vrše edukaciju sudija, javnih tužilaca i lica koja se namjeravaju baviti profesijom sudije ili tužioca (posredno i advokata), učestvovali su i predstavnici akademske zajednice – sa 6 javnih pravnih fakulteta u Bosni i Hercegovini, koji su partneri u SLP projektu, pravosudne, profesionalne i strukovne zajednice (udruženja sudija, udruženja tužilaca, advokatskih komora), koji su istovremeno i nosioci pravosudnih funkcija ili advokati.

Imajući u vidu ovaj sastav Panela, obezbijedena je zastupljenost širokog kruga zainteresovanih i kompetentnih strana, a čime je otvorena mogućnost preispitivanja funkcionisanja postojećih višestrukih programa i praksi koje se slijede u okviru različitih institucija, a koje su u vezi s različitim modusima praktičnog obrazovanja studenata prava kao budućih sudija, tužilaca i advokata, kao i diplomiranih pravnika koji započinju svoju profesionalnu karijeru radom u pravosuđu.

Svaki od učesnika ovog Panela je bio u mogućnosti da, pored sopstvene stručne perspektive, ponudi i specifičnu institucionalnu perspektivu u skladu sa značajem institucije iz koje dolazi. Primarni način organizacije rada Panela sastojao se u neposrednom i zajedničkom angažmanu svih učesnika koji su bili prisutni na sastancima Panela.

Proces rada Panela se sastojao od sljedećih koraka:

- 1) definisanje strukturalnih potreba, mogućnosti i prioriteta (iz perspektive različitih institucionalnih učesnika) u odnosu na funkcionisanje programa praktične nastave;
- 2) identifikacija postojećih primjera dobre prakse koji mogu poslužiti kao tzv. opšti standardi u postupanju;
- 3) postizanje konsenzusa i predlaganje pojedinačnog ili više strukturalnih rješenja koja mogu dovesti do unapređenja postojećih programa praktičnog osposobljavanja i učenja pravnika;

4) rad na operacionalizaciji i institucionalizaciji predloženog rješenja.

NCSC je u svrhu okvirnog presjeka stanja u odnosu na programe praktičnog učenja i osposobljavanja studenata prava i pripravnika u BiH izradio analizu koja je prikazala postojeći zakonsko-normativni okvir, koji se odnosi na postojeće prakse i rješenja praktičnog osposobljavanja studenata prava unutar i van pravnih fakulteta i postojeće prakse i rješenja praktičnog učenja i osposobljavanja pripravnika, kao i postojeće programe praktičnog učenja i osposobljavanja studenata prava i pripravnika u Republici Srpskoj i Federaciji BiH.

U okviru ove analize su konstatovane i nadležnosti CEST-ova u pogledu organizovanja početne obuke, koje su im date zakonskim propisima, a to je da CEST-ovi u skladu sa Zakonom o Centru za edukaciju sudija i javnih tužilaca u Republici Srpskoj i Zakonom o Centru za edukaciju sudija i tužilaca u Federaciji BiH, prema uputstvima i pod nadzorom VSTV-a BiH, a na osnovu odobrenog programa rada, organizuju početnu obuku za lica koja se namjeravaju baviti profesijom sudija ili tužilaca.

U skladu sa članom 3 stav 2 Zakona o Centru za edukaciju sudija i javnih tužilaca u RS-u, početna obuka podrazumijeva obuku lica koja se namjeravaju baviti ulogom sudija i javnog tužioca, a pošto u Zakonu nije precizirano na koja se lica ovo konkretno odnosi, CEST RS-a je kao ovu kategoriju lica prepoznao stručne saradnike i pripravnike zaposlene u sudovima i javnim tužilaštvima, kao i u advokaturi, kao lica koja se namjeravaju baviti profesijom sudije i javnog tužioca, te novoimenovane sudije i javne tužioce, odnosno one sudije i javne tužioce koji su na tu poziciju imenovani s pozicija iz drugih oblasti van pravosuđa i koji na taj način prvi put stupaju u pravosudni sistem Republike Srpske.

Opšti cilj pružanja obavezne početne obuke stručnim saradnicima i pripravniciima u sudovima i tužilaštvima jeste sticanje vještina neophodnih za efektivno i efikasno vršenje sudijske, odnosno tužilačke funkcije, uključujući i sticanje svestranih iskustava iz prakse i sagledavanja svih segmenata uloge i značaja odgovornosti koje su im povjerene u njihovim redovnim poslovima u instituciji u kojoj rade.

U okviru početne obuke pripravnika, diplomiranih pravika zaposlenih u sudovima i tužilaštvima, koju organizuje CEST RS-a, zastupljene su i teorija i praksa, kako bi se ova lica što bolje osposobila za polaganje pravosudnog ispita, s obzirom da se ovaj ispit sastoji i od teorijskog i od praktičnog dijela.

S obzirom na ograničenost kapaciteta CEST-a RS-a, a vezano za obimnost materije koju bi bilo potrebno obraditi i karakterom prolaznosti ove kategorije lica, te imajući u vidu zakonom ograničen, relativno kratak period tokom kojeg se obavlja pripravnčki staž (minimalno dvije godine), posebna pažnja se posvećuje obuci pripravnika za polaganje praktičnog dijela pravosudnog ispita, tj. izradi sudske odluke u građanskim i krivičnim stvarima. Za razliku od stručnih saradnika, koji su obavezni da prisustvuju početnoj obuci, ne postoji utvrđena obaveza prisustva za pripravnike zaposlene u pravosudnim institucijama BiH, ali se u Programu rada naglašava da se smatra da je prisustvovanje pripravnika ovim seminarima izuzetno korisno za njihov dalji rad i usavršavanje. Prisustvo pripravnika obuci koja je u godišnjem programu planirana za njih je dobrovoljno i zavisi od finansijskih mogućnosti pravosudnih institucija iz kojih dolaze i volje njihovih rukovodioca da ih prijave i pošalju na obuku.

Panel je u svom radu, kroz održavanje više sastanaka u toku godine, prevashodno u fokusu imao programe i prakse praktičnog osposobljavanja koji se odnose na pravosuđe i rad u pravosuđu, a

posebnu pažnju je posvetio razmatranju većeg broja tema s ciljem utvrđivanja prioriteta oblasti u kojima bi se ponudila praktična rješenja koja poboljšavaju programe praktičnog osposobljavanja studenata prava i pripravnika, kao budućih nosilaca pravosudnih funkcija u Bosni i Hercegovini, kao što su:

- *Karakteristike praktičnog učenja i osposobljavanja studenata prava i pripravnika, odnosno praktična nastava unutar i van pravnih fakulteta i u institucijama pravosuđa i advokaturi.*
- *Oblici saradnje (institucionalna, vaninstitucionalna) između pravnih fakulteta i pravosudnih institucija, ustanova i udruženja u provođenju praktične nastave i stručnog osposobljavanja.*
- *Institucionalno-normativni okvir i programi podrške za učesnike praktičara (sudija, tužilaca, advokata) u praktičnoj nastavi i stručnom osposobljavanju.*
- *Raspoloživost edukativno-resursnih materijala (priručnika, programa obuke, izvještaja i sl.) za praktičnu nastavu.*

Navedene se teme, vezane za praktično osposobljavanje, podjednako odnose i na studente prava i na pripravnike, a cilj je bio da se za svaku od ovih pojedinačnih tema napravi presjek trenutnog stanja u BiH i utvrde mogućnosti za unapređenje postojećih programa i praksi, te da se identifikuju prioritetne oblasti u kojim bi se intervenisalo na poboljšanje stanja s prijedlogom rješenja koja bi se mogla implementirati.

Primarni ciljani model funkcionisanja ovog Panela je bio neposredan rad svih učesnika na zajedničkim sastancima Panela i kroz početni rad u manjim grupama, ali zbog pandemije koronavirusa Panel je radio i elektronskim *online* modalitetom rada.

- 1) U okviru teme koja se odnosi na karakteristike praktične nastave unutar i van pravnih fakulteta u BiH identifikovan je nedostatak programa praktičnog osposobljavanja studenata koji se provode van pravnih fakulteta, odnosno koji se odnose na praktičnu nastavu u pravosudnim institucijama i advokatskim kancelarijama.

Posebno je identifikovano da je gostovanje praktičara iz pravosuđa na pravnim klinikama koje se održavaju na pravnim fakultetima, odnosno na vježbama iz procesnopravnih predmeta i na projektnim aktivnostima koje se provode na fakultetima, najvažniji oblik dvosmjerne komunikacije praktičnog tipa, odnosno interakcije sa studentima. Kada je u pitanju izbor praktičara, kao gostujućih predavača na nastavi, istaknuto je da postoje nedostaci u komunikaciji na liniji profesor – predavač praktičar, vezano za usmjerenje izlaganja praktičara u okviru nastave na fakultetu, pošto je zapaženo da angažovani praktičari samostalno donose odluke o sadržini i metodu predavanja koja drže studentima u okviru široko postavljenih i zadatih tema. Isto tako, u praksi je identifikovan nedostatak povratnog informisanja između praktičara koji drže praktičnu nastavu za studente i odgovornog predmetnog profesora nakon održane nastave. Iz tog razloga je potrebno jačati koordinaciju između profesora i predavača praktičara u ovom segmentu, kroz uspostavljanje praksi koje bi se zasnivale na formalizovanom protoku informacija.

U okviru ove teme, koja se odnosi i na stanje praktičnog osposobljavanja pripravnika u pravosudnim institucijama tokom trajanja pripravničkog staža, identifikovano je da u nekim pravosudnim institucijama postoje formalizovani programi praktičnog osposobljavanja pripravnika i u većini slučajeva postoje odluke na nivou pojedinačne institucije koje su kratke

sadržine i regulišu samo konture provođenja pripravničkog staža u toj pravosudnoj instituciji, odnosno regulišu samo pitanje preraspodjele broja mjeseci tokom trajanja pripravničkog staža unutar unutrašnjih organizacionih jedinica, kroz koje prolazi pripravnik u sudovima i tužilaštvima (arhiva, pisarnica, ZK odjeljenje, krivično, parnično, izvršno odjeljenje i sl.). Prepoznato je i da postoje nedostaci u programima praktične edukacije pripravnika, koja je u većini slučajeva sporadična u pristupu i koju uglavnom unutar pojedinih pravosudnih institucija provode „mentori“ u skladu s individualnim pristupom pripravniku.

- 2) U okviru teme koja se odnosi na oblike saradnje između pravnih fakulteta i pravosudnih institucija prepoznato je da je u velikom broju slučajeva uspostavljena formalizovana saradnja između pravnih fakulteta i institucija iz pravosuđa i advokature, za potrebe praktičnog osposobljavanja studenata prava. Ta saradnja je, u pravilu, uobličena u vidu memoranduma o razumijevanju ili saradnji. I pored postojanja ovih memoranduma, kao formalne pretpostavke za saradnju, u velikom broju slučajeva ta saradnja nije institucionalizovana na način da je stvarno zaživjela u praksi, već je u većini slučajeva sporadična i više se odvija zahvaljujući individualnim poznanstvima i zbog lične posvećenosti pojedinaca, nego institucionalno. Zbog toga je potrebna dodatna razrada i operacionalizacija, posebno vezano za temu saradnje pravosudnih institucija s pravnim fakultetima po pitanju koncipiranja i provođenja stručnog osposobljavanja pripravnika, pošto trenutno ne postoje posebni edukativni programi praktičnog osposobljavanja studenata na pravnom fakultetu koji bi bili u direktnoj vezi s obavljanjem pripravničkih poslova u pravosudnim institucijama i advokaturi na način da studenti po završetku pravnog fakulteta i kada otpočnu pripravničku praksu u pravosudnoj instituciji imaju bržu i efikasniju startnu poziciju, čime direktno doprinose kvalitetu i uspješnosti rada te institucije. S druge strane, formalizacije saradnje nema između pravosudnih institucija i strukovnih udruženja i organizacija, odnosno između sudova, tužilaštava, CEST-ova, udruženja sudija, udruženja tužilaca i advokatskih komora, a vezano za provođenje programa praktičnog osposobljavanja pripravnika.
- 3) Što se tiče teme koja se odnosi na institucionalno-normativni okvir vezan za učešće predavača praktičara, prepoznato je da trenutno ne postoji adekvatan normativno-strukturalni okvir koji bi regulisao i stimulisao učešće predavača praktičara (sudija/tužilac/advokat) u izvodenju praktične nastave za studente unutar i van pravnog fakulteta, kao i za pripravnike. Isto tako, ne postoji normativni okvir koji bi regulisao valorizaciju (priznanje) vezano za učešće praktičara u nastavi, čime bi se pružio podsticaj za njihov dalji angažman, pošto je prepoznato da predavači praktičari nemaju podršku od strane rukovodioca pravosudne institucije u kojoj su u radnom odnosu, za njihovo angažovanje u izvodenju praktične nastave, niti su im rad i angažovanje na praktičnoj nastavi studenata vrednovani od strane pravosudnog sistema.

Kada je riječ o stručnom osposobljavanju pripravnika u pravosudnim institucijama i advokaturi, teško je odrediti koliki je interes praktičara (sudija/tužilaca/advokata) za rad s pripravnicima u okviru referata na kojima rade. Opšta ocjena je da taj interes nije na zadovoljavajućem nivou, pošto u postojećem institucionalno-normativnom okviru ne postoje mehanizmi podrške i podsticaja, odnosno stimulanja učešća sudija i tužilaca praktičara, da budu podrška pripravnicima u njihovom stručnom osposobljavanju, niti normativni okvir koji bi regulisao valorizaciju/priznanje njihovog rada na podsticanju i podršci pripravnicima, u vezi s provođenjem programa njihovog praktičnog osposobljavanja i stručnog usavršavanja. Potencijalno rješenje u smjeru institucionalne valorizacije napora i rada praktičara u praktičnom osposobljavanju budućih generacija pravnih profesionalaca moglo bi se vidjeti u smanjenju norme za sudije i tužioce koji drže praktičnu nastavu i rade s pripravnicima, ili da se njihov angažman na ovom planu unese u godišnju ocjenu rada sudije ili tužioca.

- 4) U okviru teme koja se odnosi na raspoloživost edukativno-resursnih materijala, identifikovan je generalno nedostatak ovog edukativnog materijala, kao što su priručnici i smjernice, koji bi bili od pomoći praktičarima i nastavnicima, posebno za praktično osposobljavanje studenata koje se obavlja van prostorija pravnog fakulteta, kao i nedostatak resursnih materijala za potrebe vršenja monitoringa i izvještavanja u pogledu napretka studenata, a koji bi bio na raspolaganju i nastavnicima i predavačima praktičarima, kao i za praktično osposobljavanje pripravnika od strane pravosudnih institucija; odnosno, mogu biti od direktne pomoći u radu kao pragmatični alati.

Ista ocjena je data i za nedostatak edukativno-resursnog materijala koji bi služio kao alat za praktično osposobljavanje pripravnika u pravosudnim institucijama.

Konstatovano je da CEST-ovi nude programe obuke za pripravnike u sklopu godišnjeg ciklusa obuka, a koje nisu obavezujućeg tipa za pripravnike, kao i dodatnu mogućnost da pripravnici pohađaju i druge obuke iz programa, u skladu s interesom i mogućnostima. Godišnji programi obuke za pripravnike, koju provode CEST-ovi, sastoje se u pravilu od samo 2 obuke koje se odnose na temu praktičnog pisanja optužnice i presude u krivičnom i parničnom postupku, sa svrhom da im služi kao dodatna podrška za polaganje pravosudnog ispita.

Na kraju rada Panela je zaključeno da se postojeći programi praktičnog učenja studenata i praktičnog osposobljavanja pripravnika u vidu studentske i pripravničke prakse, koji su danas u primjeni, mogu nadograđivati kroz razvoj praktičnih alata koji bi bili od pomoći mentorima. Potrebno je dodatno razvijati saradnju između zainteresovanih institucionalnih aktera u segmentima praktičnog učenja studenata prava i dipl. pravnik kao pripravnika i kao budućih generacija praktičara (sudija, tužilaca, advokata). Potrebno je pružiti podršku praktičarima, koji svojim učešćem doprinose provedbi programa praktičnog učenja studenata i pripravnika, kao i prepoznati njihove napore i rad, putem uvođenja rješenja u normativno-strukturalnom okviru, programu i praksi valorizacije.

Rezultat dvogodišnjeg rada i aktivnosti svih učesnika ovog stručnog Panela je izrada Okvirnog sporazuma o razumijevanju na unapređenju praktične nastave i obuke za studente prava i diplomirane pravnike, kojim se nastoje podstaknuti ključne institucije akademske i pravosudne zajednice u BiH na saradnju i zajedničko djelovanje u smjeru unapređenja praktičnog obrazovanja studenata prava i dipl. pravnik-pripravnika. Ovim Okvirnim sporazumom definisana je uloga pravnih fakulteta, CEST-ova kao ustanova koje organizuju i provode edukaciju u oblasti prava, pravosudnih institucija, kao i profesionalnih udruženja pravnik (sudija i tužilaca).

Prihvatanjem i potpisivanjem ovog Sporazuma, od strane svih navedenih aktera, stvaraju se uslovi za organizaciju zajedničkih aktivnosti koje bi trebale obuhvatiti probleme prepoznate u segmentima praktičnog obrazovanja i kreiranja novih modusa za praktično učenje i stručno usavršavanje u oblasti prava, studenata prava i pripravnika.

Okvirni sporazum o razumijevanju zaključen je između 35 strana potpisnica, od kojih su 6 javni pravni fakulteti u BiH, zatim CEST RS-a i CEST FBiH, udruženja sudija u RS-u i FBiH, udruženja tužilaca RS-a i FBiH, advokatske komore u RS-u i FBiH, vrhovni sudovi u RS-u i FBiH, Općinski i Kantonalni sud u Sarajevu, Osnovni i Okružni sud u Banjaluci, Općinski i Kantonalni sud u Tuzli, Općinski i Kantonalni sud u Mostaru, Općinski i Kantonalni sud u Zenici, Osnovni i Okružni sud u Istočnom Sarajevu, Kantonalno tužilaštvo u Sarajevu, Okružno javno tužilaštvo u Banjaluci, Kantonalno tužilaštvo u Tuzli, Kantonalno tužilaštvo u Mostaru, Kantonalno tužilaštvo u Zenici i Okružno javno tužilaštvo u Istočnom Sarajevu.

Ovim Okvirnim sporazumom su strane potpisnice zajednički definisale svrhu i ciljeve zaključivanja Sporazuma, dale definiciju praktične nastave, oblike i značaj praktične nastave, oblasti međusobne saradnje, kao i mjere i aktivnosti saradnje, koje se obavezuju preduzimati svaka od potpisnica ovog sporazuma, imenovale koordinatora od strane svake potpisnice, te odredile načine implementacije i prihvatanja Sporazuma, kao i pristupanje Sporazumu od strane drugih zainteresovanih strana.

Nadovezujući se na definisane ciljeve iz sadržaja zaključenog Okvirnog sporazuma, zajedničkim aktivnostima je kreiran i „Priručnik za mentore za obavljanje stručne prakse studenata prava/pripravnika u pravosudnim institucijama i advokaturi“, čija je svrha izrade da se mentorima daju smjernice pri organizovanju aktivnosti stručne prakse, kao i da se istakne važnost njihove uloge kako u pogledu ostvarenja kratkoročnih ciljeva, kao što su razvoj i profesionalno usmjeravanje odgovornih i stručnih pravnika, tako i u pogledu ostvarenja vladavine prava kao dugoročnog cilja u Bosni i Hercegovini.